

Grochowina, Sylwia

Szkolnictwo niemieckie w okręgu Rzeszy Gdańsk-Prusy Zachodnie w latach 1939-1945 (obszar II RP)

Dzieje Najnowsze 38/4, 227-232

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Sylvia Grochowina
Toruń

Szkolnictwo niemieckie w Okręgu Rzeszy Gdańsk–Prusy Zachodnie w latach 1939–1945 (obszar II RP)¹

Zasadniczym celem Trzeciej Rzeszy wobec okupowanych polskich ziem zachodnich i północnych była ich szybka oraz całkowita germanizacja, mająca zagwarantować pełną integrację z państwem niemieckim. Realizacji tego zadania podporządkowany został całokształt niemieckiej polityki narodowościowej na Pomorzu Gdańskim, środkami zaś prowadzącymi do jego urzeczywistnienia były przede wszystkim: eksterminacja ludności polskiej, wysiedlanie Polaków i osadnictwo niemieckie, wprowadzenie niemieckiej listy narodowościowej, zlikwidowanie szkolnictwa polskiego, niszczenie kultury polskiej oraz usunięcie wszelkich przejawów polskiego życia narodowego, politycznego i kulturalnego.

Stały postęp badań nad okupacją niemiecką w Polsce w latach 1939–1945 zaowocował powstaniem obszernej literatury naukowej traktującej o poszczególnych elementach niemieckiej polityki narodowościowej. Jednakże nie wszystkie składające się na niniejszą problematykę kwestie zostały opracowane w sposób wyczerpujący. Należy do nich niewątpliwie zagadnienie szkolnictwa na ziemiach polskich wcielonych do Trzeciej Rzeszy.

Celem przygotowanej rozprawy doktorskiej była możliwie kompleksowa prezentacja zagadnienia szkolnictwa niemieckiego w Okręgu Rzeszy Gdańsk–Prusy Zachodnie w latach 1939–1945. Podjęty temat potraktowałam dwuaspektowo, tj. szkolnictwo jako integralna część życia społecznego oraz jako narzędzie niemieckiej polityki narodowościowej. Całokształt zagadnień związanych z funkcjonowaniem szkół i nauczaniem, czyli zarówno system administracji oświatowej, powołany w celu kierowania procesami kształcenia i wychowania oraz dla nadzorowania, a także regulowania działalności instytucji oświatowo-wychowawczych, jak również ogół szkół różnych szczebli wraz z nauczycielami, uczniami, programami nauczania oraz bazą lokalowo-dydaktyczną, stanowią punkt wyjścia do omówienia roli szkolnictwa w realizacji polityki narodowościowej okupanta niemieckiego.

¹ Autoreferat pracy doktorskiej napisanej pod kierunkiem prof. Jana Szilinga, której publiczna obrona odbyła się w Instytucie Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu 28 czerwca 2005 r. Recenzentami byli: prof. Józef Borzyszkowski (Uniwersytet Gdański) i prof. Marian Wojciechowski (Uniwersytet Warszawski).

Pod względem terytorialnym praca traktuje o szkolnictwie na obszarze utworzonej przez niemieckie władze okupacyjne jednostki administracyjnej Okręg Rzeszy Gdańsk–Prusy Zachodnie z pominięciem Wolnego Miasta Gdańska i przyłączonych powiatów wschodniopruskich. Uznałam, iż punktem wyjścia winien być obszar przedwojennego państwa polskiego, gdyż to właśnie tam w latach 1939–1945, w następstwie likwidacji polskiego systemu szkolnego i wprowadzenia w jego miejsce narodowosocjalistycznego modelu kształcenia i wychowania, zaszły zasadnicze zmiany w strukturze oraz organizacji szkolnictwa. Natomiast na terenie Wolnego Miasta Gdańska oraz w przyłączonych do okręgu powiatach wschodniopruskich niemiecki system szkolny funkcjonował już przed 1939 r. Granice chronologiczne wyznaczają lata 1939–1945, czyli okres okupacji niemieckiej na Pomorzu Gdańskim.

Doceniając dorobek historiografii dziejów oświaty w okresie II wojny światowej, należy jednak zauważyć, że literatura poświęcona polityce oświatowej władz hitlerowskich na ziemiach polskich wcielonych do Rzeszy jest bardzo nieliczna. Poza tym większość prac traktujących o tym problemie jest albo zbyt ogólnikowa, albo ma charakter przyczynkarski. Jak dotąd na temat szkolnictwa niemieckiego na okupowanym Pomorzu Gdańskim ukazały się zaledwie dwa artykuły Marceliego Podlaszewskiego². W Archiwum Diecezjalnym w Pielnie oraz w Archiwum UMK znajduje się egzemplarz rozprawy doktorskiej ks. Zygryda Kowalskiego na temat polityki kulturalno–oświatowej okupanta niemieckiego na Pomorzu Gdańskim w latach 1939–1945. Z kolei w Archiwum Instytutu Zachodniego w Poznaniu przechowywane są maszynopisy prac autorstwa Marceliego Podlaszewskiego, tj. „Szkolnictwo podstawowe na Pomorzu podczas okupacji hitlerowskiej w latach 1939–1945” oraz „Szkolnictwo dokształcające i zawodowe na Pomorzu Gdańskim w latach okupacji hitlerowskiej 1939–1945”. Autorzy wyżej wymienionych opracowań przedstawili wybrane zagadnienia organizacyjne, programowe, a także dydaktyczno–wychowawcze na poziomie szkoły podstawowej, średniej, zawodowej i dokształcającej, kwalifikacje zawodowe oraz warunki pracy i proces kształcenia kadry nauczycielskiej, lecz oparli się na ograniczonej podstawie źródłowej. Niemniej jednak są to bardzo wartościowe prace.

Z uwagi na brak publikacji tematycznie związanych z zakresem przygotowywanej rozprawy konieczna była możliwie jak najszersza kwerenda materiałów źródłowych, którą przeprowadziłam w następujących instytucjach: archiwa państwowe w Bydgoszczy, Gdańsku i Toruniu, Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Instytutu Zachodniego w Poznaniu, Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie, Bundesarchiv Berlin–Lichterfelde oraz Bundesarchiv Bayreuth.

W archiwach w Bydgoszczy, Gdańsku i Toruniu zachowała się głównie dokumentacja lokalnych władz oświatowych. Obejmuje ona przede wszystkim dokumenty o charakterze normatywnym, tj. zarządzenia Ministerstwa Rzeszy do Spraw Nauki, Wychowania i Oświaty oraz III Wydziału Wychowania, Nauki, Kultury i Opieki nad Wspólnotą w urzędzie namiestnika Okręgu Rzeszy Gdańsk–Prusy Zachodnie. Korespondencja lokalnych władz oświatowych z władzami okręgowymi dotyczy przede wszystkim kwestii organizacyjnych, administracyjnych i personalnych. Wiele zachowanych akt zawiera wyłącznie dane odnoszące się do konkretnej szkoły bądź ilustrujące zazwyczaj tylko jeden problem, np. rekwirowanie szkół na potrzeby

² M. Podlaszewski, *Szkolnictwo powszechne na Pomorzu Gdańskim podczas okupacji hitlerowskiej* (kilka uwag), „Gdańskie Zeszyty Humanistyczne” 1966, nr 14, s. 53–70; idem, *Z badań nad szkolnictwem średnim na Pomorzu Gdańskim w latach okupacji hitlerowskiej*, „Gdańskie Zeszyty Humanistyczne” 1967, nr 15, s. 275–299.

wojska, prace remontowe w budynkach szkolnych czy zakup pomocy dydaktycznych. Krótkie informacje nt. funkcjonowania szkolnictwa w Okręgu Rzeszy Gdańsk–Prusy Zachodnie znajdują się w sprawozdaniach o stanie nastrojów ludności, sporządzanych przez lokalne władze administracyjne. Zachowane w zbiorach AAN sprawozdania Departamentu Oświaty i Kultury oraz Departamentu Informacji i Prasy zawierają krótkie informacje o sytuacji szkolnictwa na Pomorzu Gdańskim podczas okupacji, a zarazem stanowią odbicie stanu wiedzy Polskiego Państwa Podziemnego nt. hitlerowskiej polityki oświatowej. Zgromadzone w Archiwum IPN zeznania świadków w procesie Alberta Forstera traktują głównie o eksterminacji polskich nauczycieli. Z obszernego zespołu Ministerstwa Rzeszy do Spraw Nauki, Wychowania i Oświaty, przechowywanego w Bundesarchiv Berlin–Lichterfelde, uwzględniłam dokumentację umożliwiającą odtworzenie struktury szkolnictwa w Okręgu Rzeszy Gdańsk–Prusy Zachodnie, materiały statystyczne, sprawozdania urzędników ministerialnych z podróży służbowych na Pomorze Gdańskie oraz korespondencję okręgowych władz szkolnych z Ministerstwem Oświaty, która w większości dotyczy spraw organizacyjnych i personalnych szkół różnych szczebli. Sporą wartość poznawczą mają powojenne relacje nt. szkolnictwa zgromadzone w Bundesarchiv Bayreuth, w zespole „Ostdokumentation”. Ich autorami są zazwyczaj byli urzędnicy administracji oświatowej w Okręgu Rzeszy Gdańsk–Prusy Zachodnie oraz nauczyciele, czyli osoby, które były współtwórcami bądź realizatorami polityki szkolnej.

Istotne uzupełnienie źródeł archiwalnych stanowią hitlerowskie dzienniki urzędowe, tj. „Deutsche Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung” – organ urzędowy Ministerstwa Rzeszy ds. Nauki, Wychowania i Oświaty oraz „Erziehung, Unterricht, Kultur und Gemeinschaftspflege” – organ urzędowy III Wydziału w urzędzie namiestnika Okręgu Rzeszy Gdańsk–Prusy Zachodnie.

Bazę źródłową poszerzają czasopisma regionalne z okresu okupacji, tj. „Der Danziger Vorposten”, „Deutsche Rundschau” oraz „Thorner Freiheit”, na łamach których publikowane były zarządzenia lokalnych władz szkolnych, a także liczne artykuły nt. stanu szkolnictwa oraz poświęcone problematyce kształcenia i wychowania.

Priorytetowe znaczenie dla określenia celów i treści kształcenia miały dla mnie programy nauczania dla poszczególnych typów szkół. Bazę źródłową wzbogacają liczne druki propagandowe dotyczące szkolnictwa, wydawnictwa statystyczne, czasopisma fachowe oraz wspomnienia nauczycieli i uczniów z okresu okupacji.

Scharakteryzowany pokrótce materiał źródłowy umożliwił przedstawienie dość szerokiego obrazu polityki oświatowej niemieckich władz okupacyjnych na Pomorzu Gdańskim. Rozprawa składa się z pięciu rozdziałów, które zostały wyodrębnione na podstawie kryterium problemowego. Rozdział I to syntetyczne przedstawienie struktury i warunków funkcjonowania szkolnictwa polskiego na obszarze przedwojennego województwa pomorskiego. W rozdziale II scharakteryzowałam najważniejsze elementy polityki narodowościowej okupanta hitlerowskiego na Pomorzu Gdańskim z uwypukleniem roli szkolnictwa w procesie wynaradawiania i germanizacji ludności polskiej. Wskazując na zadania indoktrynacyjne, przypisane do realizacji szkolnictwu przez narodowych socjalistów, za konieczne uznałam ukazanie założeń ideowopolitycznych edukacji w Trzeciej Rzeszy. W tym celu przeprowadziłam analizę postulatów oświatowych ogłoszonych przez Adolfa Hitlera w *Mein Kampf* oraz teorii czołowych pedagogów narodowego socjalizmu. Kolejny rozdział, poświęcony strukturze i bazie lokalowej szkolnictwa niemieckiego w Okręgu Rzeszy Gdańsk–Prusy Zachodnie, rozpocząłam od omówienia systemu oświatowego w Trzeciej Rzeszy. Jest to konieczne z uwagi na fakt, że po wybuchu II wojny światowej narodowosocjalistyczny model kształcenia i wychowania został wprowadzony przez władze okupacyjne na obszarze ziem polskich wcielonych do Rzeszy. W dalszej

części rozdziału scharakteryzowałam system administracji oświatowej oraz przebieg uruchamiania kolejnych typów szkół z uwzględnieniem zaplecza lokalowego. Efektywność systemu edukacyjnego w decydującym stopniu zależy od kadry pedagogicznej, stąd też na treść rozdziału IV złożyło się przedstawienie warunków pracy, sytuacji bytowej oraz sposobów kształcenia i doskonalenia zawodowego nauczycieli. Przedmiotem mojej uwagi stała się również praca personelu pomocniczego. W rozdziale V zaprezentowałam wybrane elementy składające się na organizację procesu kształcenia i wychowania. W pierwszej kolejności omówiłam zasady przyjmowania uczniów do szkół poszczególnych szczebli. Następnie przeprowadziłam analizę programów i planów nauczania pod kątem treści indoktrynacyjnych oraz scharakteryzowałam pomoce dydaktyczne. Dalszą część rozdziału poświęciłam na omówienie zagadnień o charakterze wychowawczym, np. sposobów utrzymania dyscypliny i porządku, systemu kar i nagród, obowiązkowych zajęć pozalekcyjnych. Za zasadne uznałam również przedstawienie wpływu hitlerowskiej organizacji młodzieżowej na życie szkolne. W zakończeniu skoncentrowałam swoje rozważania na określeniu stosunku uczniów polskich do nauki w szkole niemieckiej. Pracę uzupełniają tabele.

Trzeba jednak zaznaczyć, że braki występujące w materiale źródłowym spowodowały, że niektóre elementy polityki oświatowej można było jedynie zarysować. Przede wszystkim brak szerszych informacji nt. działalności Narodowosocjalistycznego Związku Nauczycieli na Pomorzu, opieki zdrowotnej w szkołach czy pracy obsługi technicznej. Poza tym niekompletna jest dokumentacja personalno-statystyczna.

Przedstawiony w prezentowanej rozprawie obraz szkolnictwa niemieckiego prowadzi do wniosku, że szeroko rozumiana polityka oświatowa, obejmująca zarówno organizację szkolnictwa, treści, metody i środki nauczania, jak również kształcenie i warunki pracy nauczycieli, podporządkowana została ogólnym zasadom hitlerowskiej polityki narodowościowej w stosunku do narodu polskiego. Szkoła, jako jedna z podstawowych instytucji życia publicznego, powołana do planowego oraz systematycznego kształcenia dzieci i młodzieży, wciągnięta została w realizację zadań germanizacyjnych i ideologiczno-propagandowych.

Przesłanki natury narodowej zadecydowały o likwidacji szkolnictwa polskiego jako jednego z ważniejszych czynników kształtowania, rozwoju i upowszechniania kultury narodowej. Wyłącznie niemieckie szkoły mogły skutecznie realizować zadania germanizacyjne. Całkowite wyeliminowanie języka polskiego z życia szkolnego i nauka języka niemieckiego, zwolnienie nauczycieli polskich i zatrudnianie w ich miejsce wyłącznie niemieckiej kadry pedagogicznej, a także obowiązek szkolny jednoznaczny z przymusem szkolnym — to zasadnicze czynniki, które miały zagwarantować skuteczność polityki germanizacyjnej. W odniesieniu do dzieci niemieckich system szkolny spełniał ważne cele indoktrynacyjne. Polskie dzieci i młodzież nie tylko pozbawiono możliwości pobierania nauki w ojczystym języku, ale praktycznie zamknięto im drogę do kształcenia w szkołach średnich, co miało uniemożliwić powstanie polskiej inteligencji.

Już jesienią 1939 r. niemieckie okupacyjne władze cywilne na Pomorzu Gdańskim przystąpiły do organizowania administracji szkolnej i uruchamiania poszczególnych typów szkół, według zasad obowiązujących w Trzeciej Rzeszy. System szkolny wprowadzony na Pomorzu Gdańskim nie zakładał segregacji narodowościowej, a tym samym tworzenia odrębnych szkół dla dzieci polskich i niemieckich. Takie rozwiązanie jednoznacznie usankcjonowałoby podział narodowościowy, potwierdzając zarazem fakt, że obszar ten zamieszkuje w przeważającej większości ludność polska. Prócz tego wraz z ewentualnym podziałem szkolnictwa należałoby zezwolić na używanie języka polskiego, a temu władze okupacyjne były zdecydowanie przeciwnie. Mimo iż okręgowy wydział szkolny nie wydał żadnych zarządzeń, które uprawomocniłyby

podział szkolnictwa na dwie gałęzie, tj. szkolnictwo dla dzieci polskich oraz szkolnictwo dla dzieci niemieckich, to jednak w niektórych miejscowościach Okręgu Rzeszy Gdańsk–Prusy Zachodnie, m.in. w Bydgoszczy, Chełmnie, Chojnicach, Grudziądzu, Nakle, Starogardzie, Toruniu i Wejherowie zorganizowano osobne szkoły powszechne dla dzieci polskich i niemieckich. Była to jednak wyłącznie inicjatywa lokalnych władz szkolnych, podyktowana troską o zagwarantowanie uczniom niemieckim odpowiedniego poziomu nauki, albowiem dzieci polskie — zwłaszcza w początkowym okresie okupacji — z powodu nieznajomości bądź słabej znajomości języka niemieckiego nie były w stanie realizować programów nauczania. Do wydzielonych szkół dla dzieci niemieckich uczęszczały dzieci Niemców przybyłych na Pomorze z Rzeszy, osadników niemieckich ze wschodniej Europy oraz miejscowych Niemców. Materiał źródłowy wskazuje, że brakowało precyzyjnych wskazówek co do interpretacji terminu „dzieci polskie”. Jego znaczenie zmieniało się wraz z ewolucją polityki narodowościowej, przy czym wyraźną granicę stanowiło wprowadzenie Niemieckiej Listy Narodowościowej (DVL). Otóż do marca 1941 r. termin „dzieci polskie” oznaczał w szerokiej interpretacji zarówno dzieci tzw. Kongresowiaków, jak również autochtonicznych mieszkańców Pomorza Gdańskiego. Natomiast po tym terminie do grupy dzieci polskich zaliczono dzieci rodziców polskich pozostających poza DVL. Dzieci polskie, których rodzice zostali wpisani na DVL, traktowane były w zakresie szkoły powszechnej jak dzieci niemieckie. Co więcej, od 1941 r. wpis rodziców na DVL decydował o przyjęciu dziecka do szkoły.

Niemiecka polityka okupacyjna, a wraz z nią polityka szkolna podlegały pewnej ewolucji, której węzłowe punkty wyznaczał rozwój sytuacji na frontach oraz zmiany w układzie sił polityczno–militarnych na arenie międzynarodowej. Przede wszystkim postępował chroniczny niedobór kadry nauczycielskiej, głównie na skutek powoływania nauczycieli do wojska. Mimo iż władze okupacyjne usiłowały zniwelować deficyt sił nauczycielskich, m.in. przez zatrudnianie emerytowanych nauczycieli oraz tzw. sił pomocniczych, czyli osób bez odpowiednich kwalifikacji zawodowych, to jednak przez cały okres okupacji szkolnictwo niemieckie borykało się ze znacznym niedoborem kadry pedagogicznej. Brak nauczycieli opóźniał, a często nawet uniemożliwiał uruchamianie szkół różnych szczebli oraz wymuszał skracanie czasu nauki, nie pozwalając tym samym na pełną realizację planów oświatowych.

Charakterystyczne jest również, iż zapotrzebowanie gospodarki niemieckiej na wykwalifikowaną siłę roboczą spowodowało w efekcie rozbudowę szkolnictwa zawodowego w Okręgu Rzeszy Gdańsk–Prusy Zachodnie. Szczególną wagę władze okupacyjne przywiązywały do tworzenia rolniczych szkół zawodowych. Pomorze Gdańskie miało zachować rolniczy charakter oraz pełnić funkcję tzw. spichlerza Trzeciej Rzeszy, stąd też istniało duże zapotrzebowanie na wykwalifikowanych robotników rolnych.

Analiza procesu dydaktyczno–wychowawczego prowadzi do wniosku, że organizacja nauki szkolnej podporządkowana została utylitarnym celom Trzeciej Rzeszy. Zarówno metody, jak i treści kształcenia oraz wychowania bazowały na założeniach narodowego socjalizmu. Opracowane dla poszczególnych typów szkół programy nauczania wyraźnie wskazują, że indoktrynacja miała charakter powszechny, treści propagandowe bowiem, w mniejszym bądź większym stopniu, obecne były w nauczaniu wszystkich przedmiotów. Przedmioty ściśle miały przekazać uczniom wiedzę praktyczną, humanistyczne zaś zaszczerpić podstawy ideologiczne. Dla całego procesu dydaktyczno–wychowawczego charakterystyczne było ściśle określone, celowe i systematyczne kształtowanie percepcji dzieci i młodzieży. Znamienne jest również, że w procesie edukacji rozwój intelektualny odgrywał drugorzędną rolę. Znacznie większą wagę przywiązywano do formowania charakteru, osobowości i rozwoju fizycznego. Najogólniej ujmując, proces wychowania podporządkowany został zasadzie tzw. wspólnoty narodowej (Volksgemein-

schaft), co oznaczało absolutne odrzucenie indywidualizmu oraz ściśle zespolenie jednostki z narodem. Uświadamiano uczniom, że stanowią integralną część narodu niemieckiego, co z kolei determinuje ich działania i zobowiązuje do pełnienia służby na rzecz nadrzędnej wspólnoty narodowej. Dziewczęta przygotowywane były do przyszłej roli matki i gospodyni, chłopców zaś przygotowywano do przyszłej służby w Wehrmachcie. Istotnym elementem tzw. wychowania we wspólnocie (Gemeinschaftserziehung) i zarazem sposobem indoktrynacji było uroczyste obchodzenie w szkołach świąt partyjno–państwowych.

Warto zwrócić uwagę na fakt, że pozytywna ocena procesu dydaktyczno–wychowawczego przez okupacyjne władze szkolne miała znaczenie propagandowe. Chodziło o wykazanie skuteczności niemieckiego systemu szkolnego. Tymczasem materiał źródłowy wyraźnie wskazuje, że sporo czynników wywierało negatywny wpływ na pracę szkół i efektywność nauczania. Przede wszystkim brakowało odpowiedniej liczby nauczycieli. Niewystarczające były również możliwości lokalowe. Jesienią 1939 r. wojsko rekwirowało gmachy szkolne, m.in. na szpitale, magazyny czy koszary. Wprawdzie w 1940 r., po interwencji władz oświatowych, część budynków szkolnych została zwolniona przez Wehrmacht, jednakże w pierwszym półroczu 1941 r., tj. w okresie niemieckich przygotowań do ataku na ZSRR oraz w schyłkowym okresie wojny, zajmowanie szkół na cele wojskowe gwałtownie wzrosło. Brakowało również pomocy dydaktycznych oraz pracowni przedmiotowych. W dalszej kolejności realizację — i tak już ograniczonych — planów nauczania utrudniały częste przerwy w nauce, np. w okresie zimowym szkoły zamykano z powodu zimy i braku opału. Trudne warunki bytowe ludności polskiej spowodowały występowanie — zwłaszcza w okresie zimowym — tzw. absencji uzasadnionej, kiedy uczniowie z powodu braku odpowiedniego obuwia i odzieży nie uczęszczali do szkoły. Od jesieni 1944 r. rozwój sytuacji wojennej wymusił zaniechanie pracy oświatowej i zamykanie szkół.

Reasumując, stwierdzić można, iż zasób faktograficzny, który został zgromadzony na podstawie dostępnych źródeł, literatury, w tym czasopism i wydawnictw urzędowych, uzupełnia dotychczasową wiedzę na temat dziejów szkolnictwa w okresie okupacji hitlerowskiej, a ponadto, co wydaje się być sprawą najważniejszą, daje możliwość określenia założeń, celów oraz sposobów realizacji polityki szkolnej w Okręgu Rzeszy Gdańsk–Prusy Zachodnie.

Przedmiotem dyskusji pozostaje natomiast skuteczność narodowosocjalistycznej polityki oświatowej, a zwłaszcza jej wpływ na uczniów, poddawanych od najmłodszych lat obróbce światopoglądowej. Ważnym postulatem badawczym jest ustalenie strat osobowych oraz strat materialnych w szkolnictwie polskim, powstałych na skutek działań wojennych.